

ФОРМУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ЯКІСНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*У нашому житті не так важливе
становище, в якому ми знаходимося,
як напрямок, в якому ми рухаємося*
Холмз

Українське суспільство продовжує зазнавати демографічних та економічних трансформацій, які впливають на кількість учнів, охоплених навчанням. Кількість закладів загальної середньої освіти зменшується, про що свідчать статистичні дані, середнє співвідношення кількості учнів до кількості вчителів все ще залишається великим. Не всі діти отримують навчання однакової якості. Є приклади, де в сільській місцевості, менш розвинених регіонах, учні отримують освітні послуги значно нижчої якості, ніж, скажімо, у міських школах. Зокрема, і доступ до належних засобів навчання. На загальний фон навчання ще досі впливають недосконалі загальні умови праці їхніх вчителів, фізичний стан шкільних будівель та й взагалі середовища навчання. Відбувається це на тлі все ще недофінансування шкіл в сільській місцевості, що в свою чергу призводить до розбалансованості мережі, гірше обладнаних освітніх закладів і проблем з педагогічним персоналом. Територіальні громади сільських адміністративних районів за певних об'єктивних та суб'єктивних причин ще не спроможні утримувати загальноосвітні заклади та співфінансувати заохочення педагогічних колективів цих закладів у відповідності вимог часу.

Європейський порядок денний, проголошений українським Урядом, вимагає відповідності європейським зусиллям у сфері освіти в контексті Лісабонського процесу, зокрема щодо показників та орієнтирів, прийнятих на 2010 рік.

Світоглядна концепція для країни на найближчі роки полягає в наданні рівного доступу до якісної освіти та підвищенні ефективності системи освіти, що готуватиме й надалі випускників навчальних закладів, адекватних до сучасних вимог українського суспільства: конкурентноздатними, адаптованими до сьогодення. Ця концепція є першочерговим завданням для України, і її поділяє Уряд, органи місцевого самоврядування, заклади освіти, батьківська громада.

Ураховавши всі обставини, Уряд України звернувся до Міжнародного банку реконструкції та розвитку у 2005 році, з проханням надати Україні позику з метою реалізації програми реформування підходу надання освітніх послуг й для поліпшення управління ресурсами в галузі освіти.

Позика за гнучкою схемою застосовується як інструмент кредитування для допомоги Урядові у виконанні цієї програми і складається з трьох етапів, розрахованих на десятирічний період.

Проект програми «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» є стратегічним планом розвитку освіти, зокрема, через модернізацію системи освіти в окремо взятому адміністративному районі до підвищення якості освіти в Украї-

ні в цілому. Головна мета проекту – забезпечити громадянам України рівний доступ до якісної освіти. Проект спрямовано на покращення якості послуг, на підвищення рівня ефективності роботи освітньої системи України та нові модернізовані принципи управління нею. Підтримку з боку Світового Банку спрямовано, насамперед, на загальну середню освіту (5-12 класи), де особлива увага зосереджена на сільських школах. Проект складається з кількох компонентів.

Сьогодні настав час змінити застарілі підходи до підвищення кваліфікації вчителів, монопольний характер післядипломної педагогічної освіти замінити новими альтернативними формами і методами роботи. Давно відчувається брак сучасних викладацьких умінь та програм, належних засобів в навчальних закладах. Та й сама система підготовки кадрів застаріла. Отож, компонент проекту «Професійний розвиток педагогічних працівників» передбачає модернізацію системи післядипломної педагогічної освіти шляхом підготовки викладачів, які зможуть застосовувати нові підходи до освіти вчителів, організації та проведення короткотривалих курсів для педагогів із зосередженням зусиль на потребах реформування навчальних програм, створення системи підвищення кваліфікації директорів шкіл та працівників органів управління освітою, зміцнення матеріально-технічної бази обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Формуючи сприятливе середовище для рівного доступу до якісної освіти, взявши вірний курс на підвищення ефективності навчання шляхом оптимізації мережі навчально-виховних закладів у районі, реформування освіти повинно відбуватися послідовно на рівні школи і практики удосконалення навчального процесу. А це, вочевидь, вимагає посиленої уваги освітянської еліти. Відчутна потреба в модернізації навчальних програм, інноваційному підході і до методів оцінювання якості освіти. Про брак навчальних ресурсів годі й говорити. Ось тому, компонент «Удосконалення навчального процесу» проекту «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» передбачає фінансування заходів, спрямованих на розробку та впровадження національної політики удосконалення навчальних планів та програм; здійснення комплексної державної політики у сфері забезпечення закладів освіти сучасними навчальними ресурсами; розвиток національної системи зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти, забезпечення участі України у міжнародних порівняльних дослідженнях (TIMSS, PISA), подальшу розробку інструментарію із зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів, з самооцінювання, інспектування та атестації загальноосвітніх навчальних закладів; надання підтримки зусиллям педагогів на рівні школи та класу у практичній реалізації планів інноваційного розвитку, підтримку на рівні районів зусиль, спрямованих на створення мережі інноваційних шкіл.

Потребують переосмислення як зі сторони МОН України, так і з боку регіональних і місцевих органів управління освітою зміни підходів до планування, впровадження моніторингових програм щодо оцінювання якості освіти. Для того, щоб цей процес був ефективним, необхідно постійно удосконалювати обмін інформацією, до того ж, забезпечувати його в двох напрямках: між органом влади і суспільством для задоволення потреб населення. Органи управління

освітою на обласному та районному рівнях мають деякий доступ до використання комп'ютерного обладнання різної якості і технічних характеристик. Але вони стикаються з такими проблемами, як низька якість Інтернет-ліній та телефонного зв'язку в регіонах, недостатня кількість ПЗ для індивідуальної роботи і роботи в групах, недостатня кількість кваліфікованого персоналу, здатного використовувати ІКТ у повсякденній адміністративній роботі. Не кажучи вже про певну частину сільських шкіл. Окрім вищезазначених проблем, вони значно недовикористовуються через дуже низьку або все нижчу кількість учнів, охоплених навчанням (наприклад, 5 або 6 учнів займають клас, призначений для 25 учнів). Невеликим сільським школам бракує належних навчальних приміщень для лабораторій або інших спеціальних навчальних потреб. Через низьке співвідношення кількості учнів та вчителів і низьку кількість учнів на клас, існує значне невикористання існуючих приміщень, зокрема в невеликих сільських школах. Такі умови призводять до неекономного використання ресурсів, як, наприклад, збільшення витрат на комунальні послуги та витрат на господарське і технічне обслуговування, неефективне розміщення людських ресурсів та відсутність доступу до якісної освіти.

Подекуди занедбана шкільна інфраструктура і освітянські приміщення вимагають термінового втручання як влади на місцях, територіальних громад, так і Уряду зокрема. Найважливіші потреби з модернізації стану шкіл полягають в забезпеченні опалювальних систем, належних водогосподарських і санітарно-технічних будівель та загальних ремонтних засобів (дахів, вікон). Відвідування школи в зимовий час стає проблематичним, зокрема, для учнів та вчителів сільських шкіл через поганий стан доріг та неналежне транспортне забезпечення.

Однак, протягом багатьох років фінансування освіти в Україні було недостатнім, тому вдалими виявилися широкомасштабні інвестиції для повернення системи освіти до рівня практичної ефективності. Багато будівель сільських шкіл знаходиться у критичному стані і вимагають реконструкції, ремонту, модернізації і переобладнання. Широкий спектр потреб стосується найелементарніших питань, таких як меблі, електромережі, основні стандарти техніки безпеки, телефонний зв'язок, основне лабораторне обладнання і матеріали, а також засоби і обладнання для фізичного виховання. У той же час, розпочато процес наближення до світових стандартів освіти. На початку 21 сторіччя у країнах з економікою, заснованою на знаннях та інформації, комп'ютерне забезпечення і надання доступу до Інтернету всім школам і учням, розробка мультимедійних засобів навчання і викладання, а також експериментальний перехід до електронного навчання є першочерговим завданням. З позицій здорового глузду освіта в Україні не може дозволити собі залишитися позаду в плані технологічних та освітніх реформ.

До того ж, сільська школа у нашій країні не має конкурентів на ринку освітніх послуг, тому вона виступає єдиним гарантом права дитини на повноцінну якісну освіту та гарантом соціального захисту дитини.

Найперша умова якісної освіти на селі – створення оптимальної мережі для повноцінної освіти усіх груп дитячого населення. Управління процесами

створення, збереження і оптимізації мережі шкіл у сільській місцевості повинна відбуватися з урахуванням як наявної ситуації, так і прогностичних змін.

Потрібно розглядати можливості окремої школи в системі освітнього простору району. Ось чим повинна бути замінена риторика про політику знищення сільської школи.

Звичайно, упорядкування і розвиток сільської шкільної мережі вимагають додаткових затрат: кошти на організацію перевезення учнів, відкриття нових навчально-виховних закладів, інтернатів, реконструкція та забезпечення базової школи обладнанням, поглиблена перепідготовка вчителів. Без фінансової підтримки для вирішення даних проблем не може бути оптимізації освітньої мережі.

Вбачається два виходи із такого стану: розробка освітньої програми району із диференційованою мережею освітніх закладів, загальноосвітні навчальні заклади, заклади додаткової освіти (музичні, спортивні, художні школи), позашкільні освітні заклади, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади 1-2 рівнів акредитації тощо та об'єднання декількох шкіл в асоціацію (округ, комплекс), яка має єдину освітню програму. Одна із шкіл, в якій створено найбільш сприятливі кадрові та матеріально-технічні умови, виконує функції опорної школи. Рада асоціації розробляє єдину освітню програму (створюються міжшкільні об'єднання, дослідні лабораторії, організується група фахівців для виконання освітніх замовлень).

Що ж дасть організація освітніх округів? У першу чергу, можливість реалізувати Програму профільного навчання старшої ланки школи. А також створити Центри незалежного зовнішнього оцінювання знань випускників шкіл, надавати якісні освітні послуги; розширити мережу позашкільної освіти тощо.

У зв'язку із утворенням шкільних освітніх округів, як один із прикладів, стає можливим упровадження ієрархічної моделі професійного розвитку педагогічних працівників як на базі Інституту післядипломної педагогічної освіти, так і через районні методичні кабінети і опорні школи шкільних освітніх округів, шляхом участі учителів, які глибше цікавляться певною педагогічною проблемою чи сучасною технологією навчання, у авторських курсах, які проводяться в межах України. Ця ієрархічна модель професійного розвитку педагогічних працівників могла б мати таку структуру, наприклад:

на рівні області:

- постійнодіючі навчання та семінари керівників відділів освіти, завідувачів РМК, методистів та інспекторів (на основі діагностування);
- двотижневі курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників за певним фахом (з досвідом роботи більше, ніж 7 років);
- довготривалі курси підвищення кваліфікації завідувачів РМК і методистів;
- проблемні семінари, навчання керівників районних форм методичної роботи;
- науково-практичні конференції та конкурси фахової майстерності.

на рівні району:

- районні методичні об'єднання вчителів – предметників;
- школи професійної адаптації молодих педагогів;
- майстер-класи;
- школи резерву керівних кадрів;
- творчі групи вчителів (вищої кваліфікаційної категорії);
- навчання керівників форм методичної роботи опорних шкіл;
- науково-практичні конференції, семінари;

на рівні шкільного освітнього округу:

- творчі мікрогрупи на основі психологічної сумісності, спільного інтересу групи вчителів до однієї проблеми;
- семінари-практикуми вчителів – предметників;
- школи педагогічної майстерності;
- педагогічні читання;
- конкурси фахової майстерності;
- локальні методичні об'єднання вчителів;

на рівні школи:

- методичне об'єднання вчителів початкових класів та класних керівників.

Як показав аналіз районних планів оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів, підготовлених пілотними областями України, основні завдання, які ставлять перед собою адміністративні сільські райони – це вирівнювання видатків на освітні послуги в розрахунку на одного учня (політика в цій сфері веде не до скорочення витрат на освітні послуги, а на забезпечення більшої віддачі від них); раціоналізація освітньої мережі; ефективне використання наявних ресурсів; оптимальні шляхи кооперації між школами в процесі надання освітніх послуг.

Настала необхідність реорганізувати мережу освітніх закладів на селі і при цьому уникнути негативних наслідків. Цей процес має бути тісно пов'язаний з перспективами економічного розвитку як району в цілому, так і кожного населеного пункту, з можливостями у перспективі кожній сільській дитині отримати якісну освіту.

Саме тому, компонентом проекту «Ефективність та управління ресурсами» передбачено надання підтримки у сфері планування стратегічних заходів та управління ними; встановлення інформаційних управлінських систем; фінансування заходів з оптимізації мережі саме сільських загальноосвітніх навчальних закладів у відібраних пілотних областях; відновлення шкільних приміщень через модернізацію старих освітніх будівель та спорудження нових навчальних приміщень у відповідності будівельних стандартів; об'єднання малих сільських шкіл у межах районної мережі у шкільні округи; створення комфортного і функціонального навчального середовища для продуктивного навчання у сільській школі та проведення реформ у системі освіти в цілому та втілення проекту зокрема.

Однак, здійснюючи повний цикл заходів з реформування освіти у сільських районах областей України, особливо заходи направлені на розширення програми оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів, необхідно обе-

режно поводитися зі змінами і бути відкритими для обговорення з громадськістю, з інформацією, яка включає питання ризиків та переваг в процесі оптимізації. Проведені дослідження, такі як «Соціальне оцінювання» показали, що громадська реакція на програми оптимізації була загалом негативною в населених пунктах, де проводилося опитування. Деякі з питань, які найбільше турбували респондентів, виявилися такими: школи закривалися без згоди місцевих громад; шкільні автобуси, обіцяні владою, не були надані або часто знаходилися в непридатному для обслуговування стані; діти витрачали багато часу на поїздки до школи і повернення додому, отримували погане харчування і не могли відвідувати факультативні предмети; вчителі закритих шкіл залишалися безробітними; класи в школах, в які перейшли учні з інших шкіл, ставали недопустимо великими; сільські діти зіткнулися зі складними проблемами адаптації до нового шкільного середовища і т.д.

Впевнена, що у процесі просування програми оптимізації, формування навчального середовища для рівного доступу до якісної освіти в Україні будуть реалізовані завдання розроблених програм в конкретному районі, у визначених школах чи позашкільних закладах. Реально це ми зможемо побачити вже скоро: після впровадження першого етапу проекту «Рівний доступ до якісної освіти в Україні».

Адже ціна якості навчального процесу надзвичайно висока. Те, що ми називаємо сучасним словом «продукт», як результат цього процесу – це звичайна, в більшості випадків сільська, українська дитина, її знання, що є віковичним скарбом. Український філософ Г.С.Сковорода з цього приводу зазначав : «З усіх скарбів – знання – найкращий. Його не можна ні вкрасти, ні загубити, ні знищити!»